

Предраг Пипер

УЗ НОВЕ ДЕФИНИЦИЈЕ РУСИЗМА

Истраживања језичких контаката између руског и српског језика привлаче пажњу српских русиста и србиста практично толико дуго колико траје српска русистика и нормативистичка србистика. После низа објављених прилога о појединим русизмима или о типовима русизама у српском језику, појавиле су се, још увек ретке, посебне публикације у којима проучавање русизама добија значајније место, било да су у питању публикације зборничког типа,¹ монографије,² или изабрани радови једног аутора.³ Прву монографију у целини посвећену лексикографски идентификованим русизмима у српском (српскохрватском) језику и њиховој теоријској интерпретацији дао је Ј. Ајдуковић.⁴

Пишући о Ајдуковићевој књизи и истакавши многе њене добре стране, указао сам и на једно место у његовој концепцији русизма које сматрам спорним, иако не суштински спорним, скренувши пажњу на прилично очигледну чињеницу да русизми, као и позајмљенице уопште, имају и психолингвистичку вредност за говорне представнике одређеног језика, те да поред степена и облика уклопљености неког русизма и други језик треба испитивати и степен психолингвистичке уклопљености па и прихваћености русизма у језику који је ту реч примио, односно изнео сам мишљење да психолингвистички моменат треба да буде део дефиниције русизма. Та би се напомена могла проширити и на социолингвистичку прихваћеност позајмљеница уопште, дакле и русизама (да ли их нормативна наука о датом језику толерише, фаворизује или се према њима односи посебно ригорозно и сл.). Конкретно сам о ранијим Ајдуковићевим дефиницијама русизма⁵ и посебно о психолингвистичкој страни русизама рекао следеће:

¹ *Славистички зборник*, Београд, III, 1988.

² С. Стијовић, *Славенизми у Његошевим песничким делима*. — Сремски Карловци—Нови Сад; Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1993.

³ Б. Терзић, *Руско-српске језичке паралеле*. — Београд: Славистичко друштво Србије, 1999.

⁴ Ј. Ајдуковић, *Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптации*. Речник. — Београд: Фото футура, 1997.

⁵ „Под појмом русизам у ширем смислу подразумевамо (1) српскохрватску реч руског порекла код које се сачувала јака формално-семантичка веза са моделом, затим

Предложено диференцирање русизама на три основна типа не-сумњиво је умесно иако је дата шира дефиниција русизма формулисана као збир две дефиниције, што се могло избећи констатацијом да је русизам у ширем смислу реч која је из руског или преко руског језика ушла у неки други језик и постала део његовог лексичког фонда сачувавши јаку везу са полазном лексемом у руском језику било на плану језичке форме, било на плану језичког садржаја, због чега је говорни представници језика примаоца доживљавају као страну, одређујући се понекад тако према њој у говору (избегавајући је или је, напротив, користећи ради посебне стилизације исказа). Са друге стране, друга наведена дефиниција русизама (2) морала би се у већем степену ослонити на психолингвистички моменат, тј. на чињеницу да се речи на које се та дефиниција односи више не доживљавају као русизми (нпр. речи као *ојасносћ*, *особа*, *ѝрирода*, *нежносћ*, *искреносћ*, *ѝоѝомсѝво*, *невиносћ*, *драгоценосћ*, *награда*, *ѝриме*, *услуга* и др.), али не због тога што су се удаљиле од свог изворног облика у руском језику (често таквог удаљавања готово ни нема) него зато што су тако добро и толико дуго уклопљене у лексички систем српског језика да се више не доживљавају као русизми.

То води закључку да су позајмљенице (а поготову туђице) и психолингвистичка категорија па их стога треба и из тог угла посматрати и испитивати одговарајућим методама. Вероватно би такав приступ показао (пored одсуства чврсте границе између русизама у ужем смислу и русизама у ширем смислу) да неке речи уз које се у речницима даје квалификатор *русизам* говорни представници српског језика више не осећају као русизме (нпр. *ѝорд*, *извинѝи*, *оѝмен*, *указ*, *услов* и многе друге, за више примера в. горе), тј. показао би у неким случајевима условност, ако не и нетачност употребе речничког квалификатора *русизам* (са становишта дефиниције која узима у обзир и ставове говорника према свом језику). Иза чињенице да степен уклопљености позајмљенице у језик прималац може бити већи или мањи назире се и методолошки задатак за будућа истраживања: да се испитају могућности утврђивања сложености скале односа међу русизмима, која би потпуније одражавала степен и облик њихове уклопљености и систем српског језика. Јован Ајдуковић је велики део тог посла обавио утврдивши не само типове адаптације русизама (творбени, морфолошки и др.) него и њихове подтипове, а они су код Ајдуковића најчешће градуелно формулисани (нпр. нулта, делимична или потпуна адаптација). Узимање у обзир психолингвистичких критеријума уклопљености русизама у српски језички систем учинило би ту иначе доста разуђену типологију још потпунијом и прецизнијом.⁶

(2) српскохрватску реч руског порекла код које је та веза ослабила или готово да не постоји и (3) српскохрватску реч неруског порекла преузету из руског језика у којем се одомаћила, односно руски језик се дефинише као језик посредник. *Ужа дефиниција русизма обухвата прву и трећу тачку шире дефиниције.*" (Ј. Ајдуковић, *Русизми у српскохрватским речницима...*, стр. 18.)

⁶ П. Пипер, *Ј. Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник — Београд: Фошо фуѝура, 1997.* — Филолошки преглед, Београд, 1997, XXIV, 1—2, 212—216, на стр. 214.

Дајући две нове дефиниције русизама у чланку који се у овом броју *Зборника Машице српске за славистику* објављује, Ј. Ајдуковић је, вероватно у најбољој намери, направио и неколико мањих пропуста. Неки се тичу форме научне дискусије, а други закључка. У делу свог чланка у којем говори о томе да ли је потребно вршити психолингвистичку „експертизу” русизама он фактички полемише с тезом о потреби да се у дефиницију русизма укључи и његова психолингвистичка страна, не наводећи са чијом тезом полемише, иако би то налагали добри обичаји научне дискусије. Супротно ставу за који се у вези с тим питањем определио, Ј. Ајдуковић на крају свог овде објављеног прилога, у склопу своје шире дефиниције русизама, ипак (сагласно сугестији из поменутог приказа) узима у обзир и психолингвистички моменат додајући „а коју говорни представници језика примаоца могу доживљавати као домаћу или као страну”, који изоставља у ужој дефиницији русизма.

Аргументација коју Ј. Ајдуковић наводи у прилог свом ставу могла би се донекле уважити ако би се имале у виду само лексеме које су у постојећим речницима већ идентификоване као русизми (чак и када ти речници не одражавају актуелно језичко стање), али не и ако се говори о русизмима уопште, дакле и у живом, савременом језику. Ипак, у методолошки доследнијем приступу том питању лексеме са лексикографским квалификатором *рус.* ни у релативно старијим речницима савременог језика нису лишене психолингвистичке димензије, како са становишта савременог говорног представника и корисника речника тако и са становишта аутора и корисника речника у време његовог настајања. То што појаве из ближе или даље језичке прошлости не могу бити подвргнуте психолингвистичком тесту и експерименту на ондашњим говорним представницима, не значи да те појаве нису имале или да више немају психолингвистичку димензију нити да не могу бити на неки други начин психолингвистички испитиване.

Друго, када се упореде Ајдуковићева тзв. „основна шира” дефиниција русизма (в. напомену 5), која је дата на почетку његовог у овом броју објављеног прилога, са дефиницијом русизма у македонском језику Н. Чундеве, коју он у свом прилогу цитира, види се да је Ј. Ајдуковић у своју закључну дефиницију русизма у ширем смислу укључио елемент из дефиниције Н. Чундеве да русизам не мора бити преузет директно из руског језика него и посредством неког трећег језика (посредно позајмљивање је и иначе широко позната појава). Тиме је Ј. Ајдуковић своју дефиницију русизма употпунио неопходним елементом без којег би она била некомплетна.

Треће, Ј. Ајдуковић је у закључној дефиницији русизма у ширем смислу своје неколике парцијалне дефиниције саставио у једну (што је, можда случајно, опет сагласно сугестији изреченој у поменутом

приказу његове књиге), чиме је у виду крајњег резултата добио дефиницију која је потпунија, али и гломазнија од претходних.

Ако појам русизма ограничимо на социолект (иако русизми могу бити и одлика индивидуалног језика и говора) и још уже на његов лексички ниво (како се обично чини, иако су могући, поготову у идиолектима, на пример, и синтаксички русизми, рецимо — ред речи), онда би се русизам могао једноставније дефинисати као *просја или изведена реч јаче или слабије коресјонденјна својим обликом, садржајем или екстралингвистичким својством са неком руском речју која је, будући у руском језику изворна или позајмљеница, непосредно или посредно ушћала на формирање речи другој језика која се квалификује као русизам.*

Укратко, дефиниција русизма у ширем смислу до које је Ј. Ајдуковић дошао у овде објављеном прилогу, могло би се узети за релативно заокружену, али не баш најспретније срочену дефиницију лексичког русизма уопште, уз неке допуне (нпр. проширивање психолингвистичког на екстралингвистички моменат у позајмљеници). Оно што се у његовом овде објављеном раду назива дефиницијом русизма у ужем смислу, могло би се сматрати дефиницијом која углавном одражава садржај појма *русизам* као лексикографске чињенице (лексема са квалификатором *рус.*), како га Ј. Ајдуковић схвата и којим се највише и бави. У горе изнетим редовима покушао сам да аргументујем став да такав приступ русизмима у речницима српскохрватског језика не обухвата сва релативна обележја русизма као лексикографске чињенице, иако обухвата многа битна обележја и омогућује доста комплексан приступ проучавању русизама у српском језику.